



■  
מבחר הסיפור הבלשי מפלשת'נה (א"י)  
ערכו: זהר ויעלם שביט

ספרי מוניטין  
22

## תוכן העניינים

פחת דבר - א'

מבוא - ב'

### סדר הסיפורים

הרצח המסתורי - 1

המלחמה המיסתורית בתערוכת 1929 - 17

"M" או הפשע בקרנבל תרצ"ב - 47

כסוד הגלים - 69

המת החי - 87

הכוכב שרצח - 105

הבלש הקטן - 123

קורות יעקב מילנר - 143

היד השחורה - 171

חיידקי הפרופסור קוך - 187

אני חף מפשע - 207



Zohar and Yaacov Shavit, eds.  
The Return of the Hebrew Sleuth  
An Anthology of Detective Stories  
(Tel Aviv, circa 1930)

עטיפה, איורים ועיצוב גראפי: גיורא כרמי  
תצלום העטיפה: יהודה רביב

©

כל הזכויות שמורות

לספרי מוניטין

רח' גבורי ישראל 127, תל-אביב

©

All rights reserved

Monitin Books

סדר מחשב: ת.מ.א.

נדפס בישראל 1983  
Printed in Israel 1983

## פתח־דבר

הסיפורים הבלשיים הנדפסים בקובץ זה, הינם כנראה הסיפורים הבלשיים הארץ־ישראליים הראשונים שנדפסו בארץ־ישראל. סיפורים קצרים אלה – שרובם בני כחמישים שנה וספק אם רבים מקוראי הספרות הבלשית כתימינו מודעים לקיומם – נדפסו בחוברות, בפורמאט של 32 עמודים (כדרך־כלל), על נייר זול. הם נפוצו בקרב בני־הנוער הארץ־ישראלי, בשנות השלושים ואף בשנות הארבעים. למרות שהיום קשה להשיג חוברות אלה אפילו בתנויות לספרים עתיקים ונדירים, אין אלה יצירות ספרות נדירות שאספנים וחוקרים תרים אחריהן. סיפורים אלה שייכים, ללא ספק, לאותו חתום נידח של ספרות ארץ־ישראלית לא־קאנונית, ספרות אבודה ונשכחת.

לא מטעמים של נוסטלגיה התחלנו באיתור הסיפורים הבלשיים הללו. גם לא מתוך תיפוש אחר פינה נוספת בארץ־ישראל של שנות השלושים, ארץ־ישראל של איזה נעורים רחוקים. השאלה שעניינה אותנו הייתה מתחומה של ההיסטוריה, היסטוריה של הספרות ושל התרבות: מה היה "באמת" חומר הקריאה של הנוער הארץ־ישראלי קורא העברית בשנות השלושים? כיצד סיפק את צרכי הקריאה שלו לכל סוגיהם, מי שתרכותו הייתה חרבות עברית מעיקרה? האם משקפת הספרות העברית המוכרת לנו את דמותה של החברה הארץ־ישראלית לכל רבדיה ובעיותיה, או אולי תארו היבטים שונים 'מרכזיים שלה, דווקא בספרות 'הטריטוריאלי' ובספרות הבידור הפופולרית ('הספרות הלא־קאנונית'), אותה ספרות הנחשבת חסרת ערכים אמנותיים ומרביתיים?

מעבדם של "אגדות אלף לילה ולילה" לאידיש, כתב בהקדמה לקובץ "די בארמטע היסטוריע פאן דאר קאלף פון באגדאד" (וארשה תרמ"א, 1881), בדברים שכוונו לקוראים הצעירים: "...בספר זה אני דואג לכם, קוראים יקרים, כדי שיהיה לכם במה להעביר את הזמן..." ("מיט וואס די צייט פערטרייבן..."). אותו עורך של "אגדות אלף לילה ולילה", עמד על העובדה, שהספרות נועדה: גם כדי לבדר וכי הקורא צורך ספרות־בידור. אם לא מימצא לו ספרות־בידור בלשונו לא יוותר עליה, אלא יודקק ללשונו אחרות. לפיכך תפקידה של ה'ספרות' לספק את כל צרכיו של הקורא בלשונו הוא.

וזה בדיוק מה שעשו מחברי הספרות הבלשית בשנות השלושים, בארץ־ישראל. הם עשו זאת, ללא ספק, בעקבותיה של הספרות הפופולרית באידיש, ואולי אף מתוך תחרות איתה.

גם מחברי ספרות זו, יש לזכור, התלוננו על היעדר יסודות של מתח כסיפורת הקאנונית באידיש, כתקופה שכיץ שמי מלחמות העולם, אבל בחרו בדרך המלודרמה.

הספרות הבלשית העברית המקורית לא התפתחה הרבה מאז שנות השלושים - בוודאי לא מבחינה כמותית. כמעט אין היום כנמצא ספרות בלשית עברית מקורית והקורא העברי נזקק, בעיקרו של דבר, לתרגומים. וכך יוצא שהנסיונות של שנות השלושים - ואלו שבאו לאחר-מכן - ויהיה ערכם הספרותי, מנקודת מבטו של הז'אנר הספרותי הזה, אשר יהיה, יכולים לספק גם למי שלא קרא אותם בשעתו נקודת-תצפית נוספת על תולדות החברה והתרבות העברית. למי שקרא אותם בשעתו, בשקיקה, ברעבתנות וכסתר, הריהם בוודאי יותר מכך.

העניין בנושא התעורר אצלנו, איפוא, כעקבות דיונים בהוג לתורת הספרות הכללית (אוניברסיטת תל-אביב) ובעיקר כתוצאה מן הדיונים עם פרופסור איתמר אבן-זוהר וד"ר גדעון טורי. פרופסור חנא שמרוק העניק לנו מידיעותיו על ספרות ה"שונד" באידיש וממנו למדנו על הרציפות הקיימת בין הספרות הלא-קאנונית בעברית והדמיון בתגובות הממסד הספרותי וקהל הקוראים. ראש לכל נתונה תודתנו למר שלמה בן-ישראל (גלפר), אשר סייע לנו בזכרונותיו בתחילת המחקר, ואשר יצר בשנות השלושים מעין מפעל כמו-ספרותי צנוע, שלא זכה להערכה - רשמית לפחות.

## מבוא:

## ארץ ישראל תחתית - עלייתו ונפילתו של הבלש העברי

"מזמרים אחרים יש שאם מבקשים לקרוא משהו להנאתם קוראים הם בסיפורי בלשים וקוראים הם בצנעה שלא יראו אחרים". (ש"י עגנון, שירה, עמ' 14)

של המלומדים באוניברסיטה שעל הר הצופים, של העסקנים והפקידים במוסדות הלאומיים ושל הנציב העליון ומלון "המלך דוד".

זוהי כמוכר גם ארץ-ישראל אלימה של מאורעות ופרעות והרכה דם, אולם הדם נשפך תמיד על רקע לאומי ומדיני. קוראי הספרות כאותם ימים קוראים את ביאליק ואת טשרניחובסקי, את שלונסקי ואת אורי צבי גרינברג, את אשר כרש ואת יהודה כורלא; ואת מיטב ספרי המופת המתורגמים מרוסית, מגרמנית ומשפות סקנדינביות ורואים אור בהוצאות "שטיבל", "אמנוח", "מצפה" ועוד.

2

ארץ-ישראל של סיפורי הבלשים ושל סיפורי הפשע האחרים היתה ארץ-ישראל שונה. התהלכו בה לא רק תלוצים ובני המעמד הבינוני ואנשי-רוח ופקידי הממשל המנדטאורי ועסקני מפלגות, אלא גם שחקניות קולנוע ידועות-שם, פרופסורים מטורפים, מרגלים קומוניסטים, גאנגסטרים משיקגו ומניו-יורק, סוחרי סמים וחוטפי נשים מאלכסנדריה ומכיריות, ארכיאולוגים רדופי-קללה, תלוצים הרפתקנים ופליטים מכל רחבי תבל. זוהי ארץ-ישראל קוסמופוליטית שיש לה עולם תחתון עשיר וסוער - עולם תחתון לוקאלי - פרובינציאלי ועולם תחתון הקשור קשר אמיץ אל בירות הפשע העולמי מלוס-אנג'לס ועד שנתאי. הטווח הגיאוגרפי שלה אינו משתרע בין דגניה לרחביה אלא בין אלכסנדריה לכיריות ובמוכן זה היא חלק מן הלבנט.

בתוך עולם הפשע הזה של ארץ-ישראל תחתית מתהלכים כבתוך שלהם לא אנשי הבולשת והמשטרה הבריטית או חברי אירגון "ההגנה", אלא הבלשים העבריים הראשונים מזה אלפיים שנה: תדהר, אלמוג ונור-אריה. אלה הם ה"שרלוק הולמסים" של הישוב העברי הצעיר ולצידם "הדוקטור ווטסונים" שלהם - סעדיה וירמיהו. כבר אז, בשנות השלושים והארבעים, היה ניגוד עמוק בין "ארץ-ישראל הקטנה" לבין "ארץ-ישראל התחתית" הספרותית. תל-אביב, ירושלים וחיפה, ובוודאי שראשון-לציון, גדרה, דגניה או בית-אלפא, לא נראו בשעתו כרקע מתאים ונכון להתרחשותם של מעשי פשע אלימים ומסמרי-שיער. סיפורי הפשע של שנות השלושים, שהיו תור הזהב של הסיפור והרומן הבלשי, התרחשו רובם ככולם בערים הגדולות. שרלוק הולמס, ארסן לופן, הלורד וימסי, האח בראון ואחרים - כל אלה היו יצוריו וברואיו של הכרך הגדול. קשה היה, איפוא, לתאר את הדר הכרמל בחיפה, את שכונת בורוכוב כגבעתיים ואת רחביה בירושלים, כזירה של פשע, כשכונות שמתחת להן כריוות מנהרות חשמליות, שבסמטאותיהן האפילות מוטלות גוויות של אלמונים, ושבחוף הים שלהן מתנהל מרדף לחיים ולמוות אחרי אוצרות יהלומים וצוואות

1

תמונת ארץ-ישראל של שנות השלושים המוכרת או הזכורה, ארץ-ישראל המנדטאורית שבין "מאורעות תרפ"ט" ו"העלייה החמישית" לבין "מאורעות תרצ"ו - תרצ"ט", "הספר הלבן" ומלחמת העולם השנייה - היא תמונה של ארץ-ישראל עובדת, חלוצית, בונה ישובים חקלאיים ושכונות עירוניות, נוסעת פרדסים ומקימה בתי-חרושת, חונכת תזמורת פילהרמונית וקולטת עלייה.

וכך תל-אביב היא עיר לבנה הצומחת מתוך החולות עם בתי-בלוקים, צריפים ואוהלים, קאסינו על חוף הים ובתי-קפה והוצאות-ספרים, בעוד ירושלים היא עירם

לשותפים פעילים בעולם של מסתורין, מוימה ופשע המתרחש כאן ממש – ברחובות הסמוכים, בשכונה הקרוכה, ברחובות מוכרים.

מובן שהסיפור הבלשי הפריז מכתנתו, כאשר ניסה להעתיק את עולמם של אדגר אלן פו, נט פינקרטון. איזן סי, ארתור קונן דויל, אדגר וולאס, סקס רומר, אגאתה כריסטי ודורותי סירס, אל ארץ-ישראל הבתולית והתמימה לכאורה. הסיפור הכלשי התאמן, אולי יתר על המידה, להפוך את תל-אביב ללונדון ואת חיפה לסן-פרנציסקו ולמרסיי, וכסופו של דבר יצר בכך פער גדול מדי בין הדמיון לבין המציאות, עד שבחור זמן קצר העדיפו מחבריו להעתיק את זירת העלילה למחוזות רחוקים ומתאימים יותר. כשם ש"המזרח" היווה כוח משיכה אקזוטי לכן המערב, כך היה כוח משיכה אקזוטי ללונדון, פריו וניו-יורק לגבי הניער הארץ-ישראלי, שלמד להכיר אותן מן הספרות ומן הראינות ומן הראינות והקולנוע שהחל בהצגות סדירות בארץ בשנת 1930. קולנוע מוגרבי, למשל, כפי שילמד הקורא מן הסיפורים המובאים בקובץ זה – הפך מיד למרכז תרבותי ולזירה של פשע.

זירת סיפורי הפשע נודדת, איפוא, הרחק אל מעבר לים. ארץ-ישראל של סוף שנות השלושים ותחילת שנות הארבעים – כפי שהיא משתקפת בספרות ה"פופולרית" – הופכת להיות לזירה של מלחמות ארוטיות. בארץ-ישראל של סוף שנות השלושים מפנים מעלליו של הבלש העברי את מקומם למעלליהם של הנוטר, של הפעיל בהגנה, של איש הפלמ"ח, של איש המחתרת ומאוחר יותר אף למעלליו של הנוקם כנאצים.

#### 4.

הופעתה של ספרות הבידור – תחילה הספרות הבלשית – שנעשה מאמץ לתת לה לגיטימציה לאומית-חינוכית, ואחר-כך הספרות הרומנטית, המלודרמטית וגם הפורנוגרפית – היתה קשורה בתהליכים החברתיים והתרבותיים שהחלו להתפתח בשנות העשרים, שנחשפו והעמיקו בשנות השלושים ועיצבו את דמותו של הישוב היהודי בארץ-ישראל. בתקופה זאת חלו גם תמורות בהרכבו של קהל הקוראים וכתביעותיו מן הספרות והעיתונות. בתקופה זאת, יש לזכור, החל הקולנוע את צעדיו הראשונים.

בשנות העשרים הופכת ארץ-ישראל למרכז הספרותי החשוב וכמידת מה גם הבלעדי של היצירה והמחללות העברית. תודעת השליחות הלאומית של הספרות העברית והתפישה האליטארית המחמירה, השלטת, של הספרות העברית, היחס הדוטה והמזלזל כלפי ספרות "קלה" ו"נמוכה" וכיחוד כלפי הספרות הפופולרית באדיש, לא היוו רקע נוח לכתיבתה של ספרות מתח ועלילה. יסודות אלה נתשבו מתאימים בעיקר לספרות לירדים ולבני-הגעורים ולא טכסטים של ספרות למבוגרים.

"הרעיון שבעיר הקטנה והגאוה הזאת, בעיר הלבנה עם הלֶבֶן והקפיר, העגלות והתה של אחרי-הצהריים הסתובבו פושעים בינלאומיים ענקיים ועזים כל-כך, בעלי תחבולות מסתוריות ונפלאות, היה רעיון מפואר. הוא היה בלתי-אמין כל-כך שנעשה אמין". כך כתב הסופר יורם קניוק בתגובה לרשימת האיגוונטאר של הספרות הבלשית, הארץ-ישראלית, שפירסמנו לפני מספר שנים ("הספרות", דצמבר 1974). רשימה זו היתה לגביו "כמו עיגיות המדלן של פרוסט" המובילות את הזיכרון לעולם של נעורים ארצישראלים. בדימוי זה, שהוא אילי מוגזם במקצת, השתמשו גם קוראים אחרים לאחר שנתקלו מחדש בשמותיהן של החוברות שהופיעו כרשימה, שלא לדבר על אלה שנתקלו בחוברות עצמן. הסיפורים הבלשיים האלה, הנראים היום נאיביים למדי, שבלוניים וסטראוטיפיים, היו בזמנם פרק כההליך ההתבגרות של שיכבה רחבה של קוראים צעירים שהחחנכו בעברית וקראו עברית ועברית בלבד.

אולם יש עוד לזמר כמה מלים על היחס שבין "תמונה ריאליסטית" וממשית, לבין תדמית. האומנם היתה תל-אביב עיר "קטנה ונאוה" ונאיבית, ואילו ירושלים עיר של פוליטיקה ומדע ואינטלקט, וארץ-ישראל בכללותה, ארץ של עלייה והתיישבות וביטחון כלבד? האם המושג "ארץ-ישראל המנדטורית" כולל בתוכו רק תערובת של וכל פרות ופריחת פרדסים והים של תל-אביב ומסעות רגלי במדבר יהודה: לבן ופרימוס ו"תוצרת הארץ" ועיתון דבר נגד עיתון הירדן? האם הספרות העברית בת הזמן, והאם ההיסטוריוגרפיה הציונית המקובלת לא התעלמו או טישטשו את הגוון הקוסמופוליטי ואת הצד האפל של ארץ-ישראל המנדטורית, ולכלל היוותר הסתפקו כירושלים קוסמופוליטית יהודית-ערבית-נוצרית, בגלל מימד הקוסמופוליטיות של העיר? האם אכן זוהי "ארץ-ישראל המנדטורית" האמיתית, ומאחורי הרומנטיקה הארץ-ישראלית לכאורה לא הסתתר גם עולם תחתון ראוי לשמו?

מי שכינה את תל-אביב "אודיסה שעל חוף הים התיכון", מי שראה בחרדה כיצד צומחת מתוך התולדות מין תל-אביב שהיא אולי וארשה של הלבאנט היהודי, כוודאי שלא יכול היה לשכוח את דמותה הקוסמופוליטית-תיכנית של אודיסה או את החיים היהודיים השוקקים של וארשה כפי שאגו מכירים אותם למשל מסיפורי יצחק באבל (אודיסה), או יצחק באשביס-זינגר (וארשה). עיון בחלק מעיתוני התקופה, בדיווחים מבתי-המשפט הבריטיים, כטורי הפלילים, אכן מלמד כי היה בארץ-ישראל של שנות המנדט עולם תחתון של ממש, עולם תחתון בשר ודם. הסיפורים הבלשיים לא "המציאו" את העולם הזה, אלא העלו אותו על פני השטח ועשו את יצוריו

אולם בעקבות העלייה הרביעית, שתחילתה ב־1924, חלו שינויים דמוגרפיים חזרתיים ותרבותיים בחברה הישובית. הישוב היהודי הפך לפלוראליסטי יותר, נוצרו בו שכבות עממיות, שהתרבות העברית הגבוהה היתה זרה להם ורחוקה מהם, ואשר הביאו איתה הרגלי־קריאה ומסורות־קריאה שונות מן המקיבלות בחברה החלוצית או באינטליגנציה הארץ־ישראלית העירונית. בתוך ציבור זה, יש לומר, הולך וגדל אחוז ילידי הארץ.

ב־1931, למשל, הגיע חלקם של ילידי הארץ ל־42% מכלל האוכלוסיה היהודית (73,195 ילידי הארץ מתוך 174,000 יהודים). רובם היו דוברי עברית וקוראי עברית כשפה עיקרית ואף יחידה. רשת החינוך העברי הקיפה בשנת 1931, כ־22,000 תלמידים וכ־1936 53,000 תלמידים, צרכנים פוטנציאליים של ספרות עברית ובעברית כלבד.

אין זה מפליא, איפוא, שהספרות הלא־קאנונית המקורית הראשונה נכתבה עבור ציבור זה שלא יכול היה לקרוא ספרות בידור באנגלית – או באידיש. הופעת הסיפור הבלשי המקורי היתה, לפיכך, תהליך ראשון בהתאמה של הספרות העברית והשפה העברית לקהל הקוראים והצרכנים שלה. קהל הקוראים התגווון וצרכי הקריאה שלו התגוונו והתרכזו, והספרות העברית (ובעברית) החלה להתאים את עצמה ולעבור תהליך של גיוון ושל ריבוד, כלומר, להפוך לספרות המסוגלת לספק, באמצעות תרגום ומקור את כל צרכי הקריאה של קהל הקוראים העברי בארץ־ישראל. אמנם היה ייבוא של ספרות "שונד" באידיש, מפולין, אך זו נועדה בעיקרה לציבור מבוגר שהיה אמון על קריאת ספרות זאת בארץ מוצאו. גם נמצא, אגב, מי שיצא בחריפות רכה בעיתונות העברית כנגד ייבוא של "ארגוני זוהמה" זאת ל"מולדת העברית".

קאנונית, "מכובדת", אליטארית ובעלת סטאטוס "לאומי", נדרשה הצדקה מסוג אחר להופעתו של ז'אנר "לא מכובד" זה, הצדקה שלא נדרשה בספרות המתורגמת או בספרות האידיש.

מי שפתח, לפי ביטוי ידיעתנו, במתן הלגיטימציה לספרות לא־קאנונית בעברית, היה זאב ז'בוטינסקי, מחוללה ומנהיגה של התנועה הרביזיוניסטית. ז'בוטינסקי גילה פעילות רכה כתחומים שונים של היצירה הספרותית והמ"לית. בשהותו בארץ בשנת 1920 הכין ז'בוטינסקי תכנית להוצאת ספרים עברית בירושלים בשותפות עם שלמה זלצמאן, שהוציא לאור ספרי קריאה מעניינים הכתובים בלשון קלה, כגון ספרי האוף, הופמאן, מיון ריד, קונן דויל ועיבודים של וולטר סקוט, דימה, דיקנס ואחרים. אמנם ז'בוטינסקי התייחס כתכניתו לספרות לבני הנעורים יותר מאשר לספרות למבוגרים, וכך בעיקר לספרות מתורגמת, ולא לספרות עברית מקורית, אך דברים אלה יפים גם לגבי ספרות המבוגרים. הוא עצמו תירגם, כאשר ישב בכלא עכו (1929), סיפורים של קונן דויל. יש, בלי ספק, קשר בין הערכתו את הספרות הבלשית לבין העובדה שהדפיס בדואר היום, כאשר שימש עורכו הראשי, ספרות כלשית בהמשכים ובעיקר את סיפורי אדגר אלן פו, שאותו העריך במיוחד.

נקודת המוצא של ז'בוטינסקי במתן לגיטימציה לספרות הקלה היתה, שהספרות היא בראש ובראשונה כלי להפצת הלשון ואחר־כך כלי להשגת ערכים לאומיים. במאמרו "סנקביץ" (1919) חילק את הפרוזה לשני "סוגים גדולים": ספרות הפעולה וספרות ההסתכלות. הראשונה בנויה, לדעתו, על יסוד הדמיון, העלילה "על תיגרה והגנה, על תלות האנשים ושינוי המצבים" ואילו השנייה "מתעמקת בנפש מבלי לעמוד על המאורע".

הספרות העברית החדשה היתה, לדעת ז'בוטינסקי, ספרות הסתכלות. הוא הבחין בניגוד הקיים בינה לבין האופי הדינאמי של הזמן ואופייה של התנועה הצייונית, שהיא תנועה של ויטאליות, תנועה, עלילה, תיגר זהדר. בנוסף לכך טען ז'בוטינסקי, כי ילדים ובני־נוער מעדיפים ספרות־עלילה ונמשכים אליה, ובהיעדרה של ספרות עלילה עברית מקורית יש צורך במפעלי תרגום של ספרות עלילה לועזית. ז'בוטינסקי ניסה, איפוא, למלא את החוסר בספרות העלילה לילדים על ידי "הזרדת" ספרות קאנונית שיש בה יסוד של עלילה ומתת, אל ספרות הילדים באמצעות תרגום ועיבוד שלה. הוא לא ראה סתירה בין ספרות מתורגמת לבין ערכים לאומיים יחידים, משום שגם מספרות העלילה המתורגמת אפשר לשאול ערכים לאומיים בעלי ערך. בנוסף לכך עשייה המשכה הטבעית של הנוער לספרות העלילה לסייע להפצת הלשון העברית. אומר ז'בוטינסקי:

"אין לנו ספרות ילדים עברית ואני כמות שגם לעתיד לא תהיה לנו ספרות ילדים, אם נמתין להופעת ספרות מקורית. עוד לא קם מספר אמיץ גם בספרותנו אשר ל"גדולים", ומאין ניקח אותו כשביל ילדנו? – בני חרזי שלי חונכו על הלשון הרוסית, ובילדותי כמעט שלא היה עוד לרוסים ספרות ילדים מקורית. קראנו את מיון ריד, את ז'יל יין, את פנימור קיפר, את גוסטר אמאר, את בוסניאר, את ז'אקוליו... קיצורים מוולטר סקוט או מדקנס. הרוסית נלמדה מהתרגום ולא מפוסקו או טורגנייב ולכן אין צורך שספרות הילדים העברית תהיה ספרות לאומית בתוכנה וברוחה. ילדים רוצים את הרחוק והנפלא מאשר את הקרוב והנועד. חשובה הלשון ולכן יש לתרגם, לתרגם, ולתרגם. תחילה כמפעל ציבורי ואחר־כך כמפעל פרטי."

5  
4

לא מקריות היתה בכך, שהסיפור הכלשי היה סוג הסיפור הראשון שנכתב בעברית של אותה ספרות לא־קאנונית, הקרויה ספרות כידורית או ריגושית (סנסואליסטית). הסיפור הבלשי נראה היה לכותביו ולמ"לים שלו הסוג המתאים ביותר והנכון ביותר לכתיבה של ספרות מקורית. סיפור שיש בו יסוד אינטלקטואלי כלומר, שיש בו חידה אותה צריך לפענח קודם כל באמצעות ההיגיון ורק אחר־כך בעזרת אומץ הלב. קדמי לו כמובן יוזמות מו"ריות שונות של תרגום ספרות צרפתית סנסציונית וקדמו לו גם, כאמור לעיל, ספרות "שונד" עשירה באידיש, שנועדה לספק את צרכי הקריאה של קהל הקוראים העממי הגדול של העיתונות והספרות באידיש, בעיקר בפולין. אולם כאן, בארץ־ישראל, במקום היווצרותה של ספרות עברית

ז'בוטינסקי פתח, איפוא, כמפעל מו"לי בעברית בהוצאת "הספר" כפאריס ובלונדון, ובמכתב אל ידידו-שותפו, המו"ל שלמה זלצמאן, כתב על הספרים הראשונים שהופיעו: השבוי מצנדה לאנתוני הופ (בתרגום ש. ליבראני) וחקירה בשני לקונאן דויל (בתרגום יונה קופ):

"אתה לא תהיה מרוצה מספרים אלה. בצורה החיצונית ובנייר הם חמים לספרים הצרפתיים צהובי העטיפה, אלא בלי נקודות. אבל אני רוצה להרגיל את קהל הקוראים לספר זול - לספרי אגורה."

כניגוד ליחסו אל ספרות העלילה לילדים, ראה ז'בוטינסקי את הספרות הלא-קאנונית למבוגרים כאמצעי להפגת השיעמום ולבידור בלבד. כשכתב על "הספרייה הכללית" ברוסיה, שהוציאה לאור ספרות קאנונית ולא-קאנונית, כמסתבר מעדותו, ככריכה זקה, גרס ז'בוטינסקי שזיה אקט של דמוקרטיזציה של הספרות והתרבות. למרות שלרוב הספרים אין כל ערך אמנותי הם מהווים חפיקי חשבון כהעברת הזמן הפנוי.

מי שנתן את מערכת ההנמקות המבוססת והמפורטת ביותר לספרות הלא-קאנונית למבוגרים היה אביגדור המאירי. המאירי שימש החל מ-1939 כעורכה של סידרת ספרים לא-קאנוניים, שהוציאה לאור כ-700 ספרונים רומנטיים מתורגמים מלשונות אירופה השונות בשם "הרומן הזעיר" (ואחר-כך "הקולמוס"); בין יצירותיו מצויות רבות שניתן להגדירן כלשונו של ז'בוטינסקי כ"ספרות פעולה". ב-1931 כתב המאירי לשלמה נלפר (בן-ישראל), המחבר הראשון של הסיפורים הבלשיים בעברית, מכתב שהופיע בהקדמה לספר הראשון ב"ספריית הבלש", שהחלה לצאת לאור באותה שנה:

"כחשונה על בקשתך, לחת לך ענין הקדמה לספריית "הבלש" שאחה עומד להוציא לאור: אינני מפסק אף רגע קל כחשיבותה של ספרייה זו בעברית ובארץ ישראל. מדגיש אני את שתי העיבודות: "עברית" ו"ארץ ישראל" - הדגשה ככוונה משתי סיבות.

א. יודע אני את אנשי שלומנו - האיסטניסים השונים, שיקבלו את הספרייה הזו בעקימת חוסם יהודי: "נאט פינקרטיץ" - ואחרי עקימת החוסם תבוא אפילו המחאה: "חוסר ספרותיות, קילקול טעם, השחתת הנוער".

ואני אומר לך, חוקא בעברית אינה מיוחסת ספרות ממין זה. הגיע הזמן, שהשפה העברית תצא מבגדי הכהונה שלה ותהיה סוף שפת חולין. נחוצה לנו ספרייה, הנותנת לנו ספרים מעוסי הכמות ורבי העניין, שהקורא יבלע אותם ככורה בטרם קיץ ואחרי הקריאה - יזרוק את הספר וידרוש ספר שני. נחוצ לנו ספר שבמקום בעיית פסיכודו פסיכולוגיות משעממות, במקום ציודי-העויות המלאים דיקדוקי עניות ושהכל יש בהם לא רק עיקר העיקרים: סיפור המעשה עצמו - נחוצ לנו במקומו ספר אנטיפיזי מוחלט: ספר כעל סיפור-מעשה מעניין, שכל כוחו בפאבולה, בעלילה, במעשה שהיה. ואם אין לזה ערך ספרותי כשהוא לעצמו, הרי יש בו משום אסכולה לאותו הסיפור המקוה, שהציוריות המשעממת שבו תבוסס על העלילה הדמחית, שכלעדה אין יצירה ספרותית הגונה.

וזה נחוצ לנו חוקא בעברית.

ב. נחוצה לנו ספריית "הבלש" חוקא בארץ-ישראל, לא רק מחמת שפה. בארץ הולכת השפה העברית ועוברת ממצב שפת העין למצב שפת האוזן, זאת אומרת, למצבה של שפה חיה כאמת, אלא גם מטעם יותר חשוב מזה: חיינו האומללים פה הולכים ומעמידים אותנו על העובדה, שהיים אנו פה ביער קדמוני של רציחות ואינסי נשים וילדים, שאין כבר חגמחם ככל העולם כולו. ויחד עם זה נוכחנו לדעת,

שציבורנו פה בארץ הוא הציבור היחיד בעולם, שאין לו אף אחד משני סוגי-ההגנה המקובלים: לא המשלה מגינה עלינו ולא אנחנו בעצמנו מוויינים. בנוהג שבועולם: ממשלה דמרגישה שאין בכוחה או ברצונה להגן על איוו מושבה, הרי היא מוסרת את ההגנה ליד הציבור עצמו. ואנו מסורים להפקר גמור. ולפיכך: לא מיותר היא בהחלט לחנך את הציבור שלנו פה חינוך בלשי, העוזר לה, למשטרה, לגלות את עקבות הפושעים המועדים למיניהם השונים.

וסימן הוא לדבר, אם ספריית "הבלש" מתחילה את צאתה חוקא בעצם ימי הסרגדה של סאליה ווהר ויוחנן ססאל, שאת מסתוריה עזרו לגלות חוקא אורחים בני-הארץ.

אך יחד עם זה עליך להעריך, שספרייה ממין זה סכנה כרוכה בה: סכנתה של ספרות ה"שונד", ועל זה צריך לעמיד: אין ספרות נעשית לשונד רק על יד העלילה הפלילית וחוסר הציוריות הפסיכולוגית שבה. זאת היא טעות. השינד ספון כרדפה אחרי היסודות הפסולים מטעם מוסרי: אחרי הפורנוגרפיה. הבאה כמקום הארוטיקה ואחרי הזוועה, המשמשת מטרה ולא אמצעי.

אין מבקר מתמיר בעולם, שידון את ספרות שרלוק הולמס של קונאן דויל לשונד. שני היסודות הללו: הארוטיקה והעניין המושך, שצריך שישמשו אמצעי ולא מטרה. המטרה היא: ההמצאות המחוכמות השונות, אין לגלות לא רק את הפושע, כי אם גם את החף מפשע. ולפיכך צריך שהכלש יהיה אישיות מוסרית גבוהה ומוחלטת.

ובנידון זה היסבת לעשות בקחחך את השם חוד תהדר לשם הכלש. שם זה אין לו צורך בעדינות לא בתור בלש עברי מובהק בעל חריצות יוצאת מגדר הרגיל ולא בתור אישיות מוסרית, ששורה ארוכה של מעשי-בלשנות קשורה בשמו, ושכל בלש בעולם יכול להתהדר בהם.

ואם את אלה תשווה לנגד תמיד בספריית "הבלש" - תבוא על שכרך מכל הבחינות."

ההנמקות של המאירי התבססו, איפוא, על שתי מערכות-טיעונים:

א. המערכת "הלאומית" - ראיית הסיפור הלא-קאנונית, במקרה זה הו'אנר הבלשי, כאמצעי מחנך לעירנות לאומית, לשמירה על הביטחון הציבורי מפני אלימות של אויב מבחוץ (הערבים). מעניין לציין, שבעבור שנים שימשו הנמקות מסוג זה למתן לגיטימציה לספרות ילדים "בלשית".

ב. המערכת הספרותית. וכאן טיעון המאירי שתי טענות: 1. ספרות הביחור תעודד את המעבר מן העברית הספרותית והמליצית, לעברית קלה יותר, הקרובה ללשון הדיבור. בכך היא תסייע לקרב את הספרות העברית ל"המונים". 2. ספרות ביחור, שתפקידה לשעשע, חייבת להתמודד על קהל קוראים רחב, ולכן תהיה גורם מדרבן לפיתוחו של יסוד העלילה בספרות העברית החדשה, אותו יסוד שז'בוטינסקי כינה בשם "ספרות פעולה" וסבר שאין סיכוי שתיכתב בעברית."

גם המאירי גילה, איפוא, בהנמקותיו זיקה בולטת לתפישה של הספרות העברית כגורם מחנך, וראה את הסיפור הלא-קאנוני כממלא פונקציות חברתיות-תרבותיות (לכן גם הבלש שלו הוא הבלש הקלאסי, המהוגן, שומר התוק והחברה).

מתוך אותה תפישה של הספרות כגורם מחנך ובעל פונקציות לאומיות-תרבותיות התעוררה גם תגובתו החריפה כעוינותו של הממסד הספרותי, את הופעת הספרות להמונים (כפי שקרה גם בארצות אחרות).

בדבר תקף המבקר י. ישורון את ספריית הריגול שהיתה השלב השני בהתפתחותה של הספרות הלא-קאנונית המקורית, אבל התייחס כדבריו אל כל המערכת של הספרות הלא-קאנונית, המקורית והמתורגמת. כדורי הריגול, כך כתב,

"מבחינה ספרותית - כדורי הקאה ומעוררים בחילה אפילו אצל אלה, שאינם מחוננים כאיטנטיביטי ספרותית מיוחדת.

מבחינה חינוכית - כדורי רעל הם בהחלט, ודא עקא, כשהמשתמשים בהם צעירים הם ואינם יודעים עדין להבחין בין טוב לרע, וכל הנותן להם כזרים אלה, שזרם לילך ולהזיק, עובר כפירושו על ה"לאו" של "לפני עייר לא תחן מכשול"...

האם צריך אני לפרש, שעל מין ה"ספרות" החדשה, אשר צצה אצלנו בזמן האחרון, "ספרות" הריגול ודקטיביזם אני מדבר כאן? -

לא הייתי פותח בהערה על צידה הספרותי של חוברות ה"בלש" ודכותן, לולא היתה לידתן ב"סהרה", כביכול, או בדברי עידוד אקטיביים מצד סופר עברי אחד או במין "נייטרליות אידיכה", בהסכמה פסיבית כעין "שתיקה כהודאה דמיא" מצד יתר הסופרים.

לא מחסרות עניין הן העובדות, שסופר כאביגדור המאירי מצא לנוחן לסמוך את ידו על "ספריית הבלש" בטרם ראה אור, שסופר חשוב כא. ראובני התחיל במצוות חיקוי ועומד לתת לנו את פניני ספרות הריגול הלועזית בעברית: לע"ע מונחת לפנינו החוברת הראשונה, בדמותן וחביתן של חוברות ה"בלש", משל ברנסדורף, ואחריה, אם אך תצליח להתחרות, מובטחים כבר ההמשכים.

ואחרון אחרון:

למה שתקה עד כה אגודת הסופרים? (טורים אלה נכתבו עוד בטרם פורסם תוכנו של גיליון "מאזניים" מ"ת ובו רשימה על ספריית הריגול - העיר) ה"מאזניים" לא האונו וה"כתובים" לא כתבו מטוב עד רע על ספרות חדשה זו, שהתחילה להכות שורשים במחננו עד כדי ניצחון על הספרות הרצינית? האם רשאי היה חבר הסופרים להשלים עם זה שדווקא בזמן הרע לספר העברי השתמשו כמה מ"צדי גנים במים עכורים", כדי לתת לקורא התמים אבן במקום לתם? - ואי-איו מלים לצד הציבורי שבדבר:

אם יכוא מישהו מבעלי הנטייה לטהר כל שרץ אצלנו, מפני שהוא אצלנו, בק"ן טעמים "אידיאולוגיים" וינסה להפוך את הקללה לברכה בעזרת הארגומנט: "וכי למה לא נהיה ככל העמים?" - אצל כל העמים ובכל השפות יש ספרות כזו, ולמה ייגרע חלקה בספרות העברית? - הרי מוכרחים לפנות להם, שגם אם נקוט את האידאל ה"מקסי" הזה של "נהיה ככל הגויים", מצוות עשה היא "את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל". לא "ככל הגויים" סתם, כסיטונות, אלא לפחות בכמירה וכשיקול דעת.

ובנידון דרך הרי גם אצל כל הגויים טובי העם נרחמים מלחמת תנופה בספרות זו! אין לך כמעט ארץ באירופה ואמריקה, שלא יהיו בה חוקים מגבילים לגבי ספרות זו. (החוק הגרמני כנגד ספרות של "שונד" אונד שמרן" הוא דוגמה יפה לחתוקה הנוכרת). אמנם שם פועלים גם בדרני הסברה וכמעשים: מגישים להמוני הקוראים ספרות "שונד" ומשתדלים שהספרות המועדת לעומת ספרות ה"שונד" אונד שמוץ" תהיה גם מעניינת, מעסיקה ומושכת את הלב, כלומר - נוטלים מכלי זינה של ספרות הרע, כדי להתחרות ולהילחם בה.

אבל בכלל אין להשוות כפרט זה את "כל הגויים" לישוב יהודי שבא"י. שני דברים יסודיים מבדילים ביניהם: ראשית, עצם התצורות ב"ספרות" זו היא אצלנו הרבה יותר קטנה מזו של "כל הגויים", וכי ישובנו העיר (?) הוא כמעט "מעור אחד" ויש לו דרישות חזקה לערכי ספרות ואמנות מנופים וזאת היא רוצה להנחיל, גם לבניו אחריו, לחר הקוראים הצעיר. ושנית, לא הרי "כל הגויים" שלהם יש כבר "ספרות שונד" אונד שמוץ" והמלחמה כנגדה היא ממילא כנגד דבר קיים שהספיק להשתרש ולהתחזק, כהרי ישובנו היהודי ש"הספרות" הנוכרת אין לה בו אף שמוץ של "חזקה" והיא אך מתחילה להכות שורשים. המלחמה שלנו היא, איפוא, בעיקר פדופילקטיט ומחוך כך יוהר בטוחה.

והלא אין ספק, שבעלי "ספריית הבלש" ו"ספריית הריגול" (ומי יודע כמה עוד תמצאנה לנו במשך

הזמן) מושכים את נעורינו כציצית ראשם הבריא לתוך ערש החזיו של ספרות סחי ומיאוס. ואם אך יקום הקהל הרחב בהסתדרותיו התרבותית המאורגנת (כמו אגודות המורים והסופרים, ועדת התרבות וכו') כנגד התהלות אלה יצליחו לקצץ בנטיעות הזרות בטרם תגדלנה.

רוב הצרכנים לספרות ה"בלש" וה"ריגול" הם בין תלמידי בחי הספר וגומריהם הצעירים, ויש להגיד אי איוו מלים על השפעתם החינוכית הרעה והמרעילה ממש של אותן ה"ספרות":

א. מצד הרצאתן מקלקלות החיבורות הללו עד היסוד את חוש הטעם לספרות ולאמנות אצל הקוראים הצעירים והבלתי מניסים. לתוך בארות נפשם של הילדים נורקות בניחן זה אכנים שעשרות מתנכים לא יוציאו נשם.

ב. מצד שפתן מערערות החברות האלה את כל יסודות מאמצייהם של התורים והמייים להרכיש לילדים שפה טובה ומנופה.

ג. ועיקר העיקרים - מצד תכנון מניסות הן דימורליזציה גמורה לחזי נשמות הקוראים הצעירים, מגרות את הפנטסיה ומסככות את הסקרנות בסיטואציות משונות ובלתי טבעיות.

אין כותב הטורים האלה משייך עצמו למצדדים בזכותו של "חינוך בכסיות", כלומר - לחינוך המרחיק באופן מלאכותי מאפקי של הילד את הרע שבמצואות ומעביר לנגד עיניו רק את העולם ש"כולו טוב", אך שיגעון וחטא פלילי הוא לתת לילד רק את "העולם שכולו רע", לכלכל את זמיונו ב"חיה שבאדם", ברציחות ומעשי אונס, במעשי מירמה ותועבה אנושית - ועל אחת כמה וכמה, אם אלה המעשים אינם אפילו פרי המציאות, אלא בידיות ללא כשרון אמנותי כלשהו מצד "המחבר" הקומבינטור.

לאיוו סיטואציה הכניסו עד כה חוברותיהן של ספרות ה"בלש" ודכותן את הילד התמים? - לסיטואציה של שפיכת דמים וזנות, חשיש וגניבות. הנשלים עם המון הנפשי הזה הניתן מיד שבוע כשבוע לילדתו הרך?

שאלו הורים ויגידוכם: כמה פעמים מאותו הזמן שספריית ה"בלש" התחילה להופיע, מתעוררים הילדים באישון-לילה משנתם, כשועה קרה מכסה את גופם מפחד התלומות המכעיתים?

שאלו אצל המורים והגננה ויגידוכם: כיצד פחת כוח ההתרכזות נטרדה מנוחתם הנפשית של חניכיהם מן הזמן, שהתחילו לטעום מהלחם הקלוקל הזה של ספרות ה"בלש" (אפילו ילד הגנים כבר טועמים מה"לחם" זה, אחיהם ואחיותיהם הגדולים יותר משתפים אותם). עד שאי אפשר לפעמים קרובות להעסיקם באיוה דבר מועיל וטוב.

והאם כל זה לא ד, שיוכרו חרם, שתתחיל מלחמת השמד כנגד כדורי הריגול, כדורי הרעל האלה, שבהם מרעילים את ילדנו?" (דבר' 19.5.1932).

המבקר תקף את הניסיון להעניק לגיטימציה לספרות בלשית ולספרות הריגול והוקיע את חוסר תגובתה של הביקורת הספרותית. הוא ביקר גם את העובדה שסופרים חשובים נותנים יד להוצאת ספרות ריגול (כך למשל הזכיר בין היתר את העובדה שא. ראובני תרגם את המרגלים מאת ברנסדורף עבור הוצאת "מצפה" בעריכת אשר ברש).

טענתו העיקרית של ישורון היתה שהספרות העברית "אינה דומה" לשאר ספרויות עולם, ולכן תייב הממסד הספרותי לפעול במרץ כנגד חזירת "אלמנטים זרים ושליילים" לתוכה. היא הזכיר בדבריו את העובדה שברפובליקה הוויאמרית אסורה היתה לפי החוק הספרות הפורנוגרפית, וטען כי על פי תקדים זה צריך להפעיל את הממסד הספרותי נגד ה"שונד" אונד שמוץ" הארץ-ישראלי: בלשים וספרי ריגול. ישורון הודעו גם מטענתו של המאירי, שהספרות הקאנונית העברית עשויה ליטול אמצעים ספרותיים מהספרות הלא-קאנונית. מה שאפשרי אולי בספרות



המערכת, שיש לה קהל קוראים גדול ומסורת ספרותית ארוכה, נראה לישורון כבלתי-אפשרי בספרות העברית, שקהל קוראיה קטן, ויש לה תפקיד תרבותי-לאומי ממדרגה ראשונה. בנוסף לכך, הספרות הלא-קאנונית אינה מתווכת בין הקורא ה"פשוט" והספרות הקאנונית, אלא להיפך, היא מתחרה בה ומונעת ממנה קהל-קוראים שעשוי להגיע אליה אם לא ייעצר בשערי הסיפור הבלשי הזול. בהיעדר אפשרות לחוק ממשלתי נגד ספרות בלשים וריגול קרא ישורון "שיוכרז חרם, שתחיל מלחמת השמד כנגד כדורי הרעל האלה שבהם מרעילים את ילדינו".

תימוכין לדבריו מצא ישורון במאמר שפורסם במאזנים בחתימת אלמוני (ר). יכו הובעה הזדהות עם רשימתו של ישורון.

"ואת ההיכרות הללו קוראים ילדינו. הם, שקנו להם כבר נקואות בבלשות, על פי ספריית "הבלש", יהיו מעכשיו גם לבקיאים יחריפים ב"ריגול". מסורת תרבותית-אמנותית אין עוד בארץ, ואף השכלה שלמה אחת עוד אין לנו, ועל כן גם ה"בוגר" וה"בוגרת" בארץ קוראים ספרים מכל הבא בידם, בלי כל הבחנה בין טוב לרע, בלי הכרת אמת בין טוב ובין רע. העיקר, שהדברים לא "ישעמו", שלא יהיה בהם כל כובד של רעיון, של תוכן, העיקר, שיהיה בדברים משום בילוי זמן בלבד, שימשכו – ולא רק בהופעה שבהם, בקפיצה, בגוזמא, בשקר המוכת אפילו מתוכו. ורגש הוועה, הבעתה והפחד – הוא רגש חזק, והוא חזק בעיקר בלב הילדים, ואליו נלווים רגשות אחרים, אחים או קרובים לרגש הגוא לפי מולדתם ומוצאם כתקופת הילדות של האדם, והם: האכזריות, השמחה לאיד וכדו'. כל הרגשות האלה מקבלים יניקה מספרות חדשה זו – זו של הבלשות והריגול – המלאה מתיחות, מורא, פחד המוות ועוד.

מי הוא הפרעיל את נפש ילדינו ב"ספרות" זו – מעורר בהם רגשות שפלים, פראיים? מי הוא הרוצה להיות מתחייב בנפשם? בכל תפוצות הגולה שרים שירים על ילדי ארץ-ישראל ונפשומיהם השלמות, הבריאות – ומי הוא המטיל את המומים בהם, מטיל מומים בקודש ובטהור שבהם? ומדוע אין עונש ציבורי על מפילי מומים כאלה? ולא זה בלבד, אלא שהם מדפיסים מודעותיהם בעיתונים. מעיונים לגלות את פרצופם בריש גליה – על שערי החוכרות ועל המודעות בשערי האין כל גבול לצניעות, לבקשת רווחים קלים? והאם לא נדע סוף-סוף לעצור במסחר המתועב הזה, מסחר בנפשות ילדים תמימים?"

תגובות אלה, המאפיינות אגב, במידה רבה את יחסו של הממסד הספרותי האליטארי גם כיום, הביאו מצידן לאפולוגטיקה מצד חלק מכותביה של ספרות זו או של אלה הקשורים איתה. כאוטוביוגרפיה שלו, כשירות המולדת נזקק דוד תדהר, שתלקו ב"ספריית הבלש" היה השאלת שמו ודיוקנו (וכמה פרשיות הקשורות בפעילותו כבלש פרטי) לאפולוגטיקה, שהתבססה על כל אותם נימוקים שהביא המאירי:

"ספריית "הבלש" מה היא? – תשובה למבקרים

"לאורך כל החזית החלה אצלנו בעיתונות מלחמת תנופה בספרות "הבלש" על יד אנשים שונים,

רובם בהסתר פנים, פסיבדונימים, אנונימיים. סימן רע, על כל פנים למטיפים ומוכיחים בשער, השואפים לתקנת המוסר ולשיפור הטעם האסתטי. הספת מוסר היא בוודאי מידה נאה מאוד, כשיש לה כוונות גלויות וישירות והיא באה לייצג להורות דרך, להראות על תיקונים ושיכלולים – ולא בשצף-קצף היסטרי גרידא. כפריית "הבלש" היא עובדה קיימת, הספרייה נפוצה ומתפשטת באלפי אכסמפלרים, סימן שיש דרשים לספרייה זו, שהספיקה לרכוש לה ספרים. ומשום מה אין להתייחס אליה כאל אחד החזיונות הספרותיים האחרים ולמצוא גם צדדים חיוביים בהוצאה זו. למשל, המבקר י. ישורון במאמרו "כדור ריגול" ב"דבר" מיום חמישי 19.5.32 שופך את כל חמתו על ספריית "הבלש", שבה מתחילה לדעתו תקופת הבלשות בישראל, ושוכח את כל ספרי הבלשים והמרגלים שהגישו לנו עד היום הוה הוצאות-ספרים חשובות וסופרים יחזים בשם. הרי טבלת קטנה:

א) הוצאת "אמנות", מחונכת החזר, הוציאה לאור בריב פאר והוד הספר "הכלב לבית נסקרביל" – שרלוק הולמס – סיפור על טהרת הבלשות.

ב) הוצאת "מצפה", שבראשה עמד חבר ועד אגודת הסופרים ומוכיר קלוב פא"ן – אשר ברש – הוציאה את הספר "המרגלים" לברנסדורף (חלק מן הסיפורים ההולכים ונדפסים על ידי ספריית "הריגול" – כהנלח "מצפה").

ג) בהוצאת "הספר" נדפס בשעתו סיפור בלשי על שרלוק הולמס.

ד) בהוצאת "הספרייה הקטנה" של מר פסח גינובובר נדפס זה לא כבר, סיפור בלשי מחריד על שריפת אדם וכדו'.

ה) ב"מוסף לילדים" של "דבר" לל"ג בעומר נדפס סיפור בשם "נקמת הפילים" בלויית שתי תמונות של פילים ונמר טורף, ועוד כהנה וכהנה.

מובן שכל הספרים והסיפורים הנזכרים לעיל הם כשרים בתכלית הפשרות והקריאה בהם מותרת. הילדים הקוראים אותם לא יחלמו חלומות בעיתים ולא יקיצו באישון לילה משנתם, כשועה קרה מכסה את גופם מפחד החלומות המבעיתים! החלומות וביעתי הלילה באים לילדי ישראל, לפי דברי המבקר ישורון, רק מתוך קריאה בספריית "הבלש". שומו שמיים! עד לפני חמישה חודשים, לפני ספריית "הבלש" נראתה בשוק, היה שלום על ישראל. ילדים ישנו שנת ישרים ואיתם גם הגדולים (כגון ה' ישורון שעד עכשיו לא שמענו את שמו כלל!) הקיבית עיכלו את מאכלן והכל היה בסדר גמור. אפילו בתי הראינוע המפסמים בהצגות ליליות ויומיות את הנוער וגם את התינוקות בכל מיני תמינות מחרידות של אבנסטרות, אינטריגות, אהבים יעגבים, מתים, שודדים, ריצחים ופרוצות – אפילו הם לא הביאו כל נזק לילדים ואיש לא קרא תגר עליהם, אף חרם לא הוכרז עליהם – ואילו מן "הבלש" נפתחה הרעה... הוי"ח הזה!"

תדהר המשיך וציטט מכתבי הערכה של אישי ציבור שונים וסיפר על אישי ציבור ותרבות ש"הודו" בקריאת ספרות בלשית. הוא סיכס את האפולוגטיקה הנאיבית במקצת בתיאור ה"שירותים" שעשתה ספריית הבלש לספרות העברית, ללשון העברית ולמלחמת הישוב העברי על קיומו, באופן הבא:

"ואם האגת המבקרים לחינוך הנוער – הרי שכחי, האחנים המבקרים, כי הנוער שלנו קורא יום יום את העיתונות העברית ותהדשות אשר בה. זכרים עיתונות זו, שהמורים בתי-הספר מייצעים לתלמידיהם להגות בה – אין ידעות על מעשי רצת ואונס וגבורות שוטרים והצטיינות כדשים, וכל אותם הדברים שעליהם מתריעים אנשי הביקורת, יען כי הם מודפסים בצורת חוכרות, ולא כידעות עיתוניים? הבלש מה הוא? רמו יבקשת דרך לעזרה עצמית, וכמקרים רבים – להגנה. באמצעות סיפור רבי-הרפתקאות המושך את הלב מתגלים לו לקורא אופנים והמצאות להתחמק מציפורני רשע או להוציא

לאור משפט. האם אצלנו הכל כבר בסדר גמור, בחינת "וגר זכב עם כנש"?  
האם מלשונות, כביכול, היא בלשונות? על תזונתו שאחד זוגם ו"ל נתן לי במתנה, כתב בעצם ידו:  
"לאות כבוד והכרה במפעליו המועילים במקצוע שלי". נראה כי בעל המרכז הרוחני העריך את עבודת  
הכלשות של הקצין והשוטר העברי.  
הייתי יכול לחרוץ מחרוזת ארוכה מאוד של דעות אנשים תשובים, מנהיגים, עסקנים, סופרים,  
עיתונאים וכי" הקוראים בשעת הפנאי בעניין רב מאוד ספרי בלשים:  
ד"ר חיים וייצמן, למשל, הוא אחד החסידים של סיפורי בלשים, וכפי שסח למר ביילינסון, מעורכי  
"דבר", היה מנהיג הציונות בולע בימי ילדותו סיפורי בלשים, וגם כיום הוא קורא בהם בשעות הפנאי.  
ד"ר מ. גליקסון, עורך "הארץ", סח לי, כי בנסיעותיו הוא לוקח איתו "ספרות בלשית", והאם נוכל  
להגיד שד"ר גליקסון, בעל "המחדר לשבת" רוצה הוא חס ושלוס?...  
זאב זכוכית, בשיבתו אסור בעכו, תירגם סיפור בלשי. הוא חרש גם כיום הפצת ספרות כוזב בין  
הנוער.

הג. ביאליה, משוררנו הלאומי, חרש כמוכן שיכלול התוכן והלשון. אבל דעתו היא, שספריית  
"הבלש" הצליחה למשוך קוראים רבים מבין ההמון ולהכריחם לקרוא שבוע שבוע חוברת בעברית.  
האגרונום ש. זולקובסקי ורעייתו, אנשי תרבות, היודעים לתת הינך הגון לילדהם, נותנים כרצון  
רב לשלושת ילדיהם מידי שבוע בשבוע את חוברות "הבלש" לקריאה, אחרי שההורים עוברים על  
החוברת.

איש לא מצא פגם במוסריות שבסיפורים. חברים אקטיביים מאגודת הסופרים בארץ קוראים את  
ספריית "הבלש" בתענוג רב ונותנים אותה לקריאה גם לילדיהם.  
הייתי יכול להצביע על משרתות וכי" שהתחילו ללמוד עברית בשערי ערב לצורך קריאת "הבלש"  
(מי יתן ויקראו בעתיד ספרי אמנות, דביר, שטיבל, וכי" אמן!)

ישמעו נא המתכנים: עיתוני הילדים לא ישיבועו את נפש הילדים הצמאה להרפתקאות ולמעשי  
גבורה. וזל וורנים עברים לא נולדו עדין. ואם לא תתנו להם את מבוקשם – יקראו בסתר, מים גנובים  
ימתקו. הקפידו על הלשון והסיגנון, העירו לנו הערות צודקות – אבל את ספריית "הבלש" אל תגעו מהם.  
כשיתחנכו הילדים להיות יהודים טובים ובלשים בריאים, יביאו תועלת לארץ. מי למשטרה, מי לשמירה זמי  
לעבודתו הרגילה.

בתורת הבלשות לומדים את ההגנה העצמית לכל מקרה, את תורת הגבורה, התמצאות בימי מבוכה  
ואפס עצות. אל תיראו מפני "הבלש", לעורמכם הוא בא!  
ושלום על ישראל ועל מבקריו  
עד כאן דברי תשובתי למשמיצים.

עשרים ישמונה שבועות הופיעו החוברות, זו אחר זו, עד שהחלטתי להפסיק את הוצאתן. אילוצני  
לכך מאית נערים ונערות, שהיו באים אל ביתי או אל משרדי כדי לראות את שילוק הולמס האי". אך לא הם  
בלבד. גם ה"נערים והנערות" הגדולים, המבוגרים, הפריעו את סדר חיי. אף הם היו רצים לקראתי ברחוב  
ומסתכלים בתדהה ומטרידים אותי בסקרנותם הפרובינציאלית. לכן הסרתי את שמי ואת תמונתי מן  
החוברות. תפצתי להינפש מהיות "מוצג"...

כעשרים וחמש שנים עברו מאז הופסקה פעולת הוצאתנו והחוברות נקראות גם עתה בעניין.  
תשומת לב מרובה מקדישים הקוראים הוותיקים והחדשים כיום הזה לחוברות הללו. קורא ותיק שקראן לפני  
שנים, כשהוא מוצא אחת מהן, חוברת ישנה, מתייחד הוא עימה ושמח עליה כשמות איש על ידו שלא ראהו  
ימים רבים. לא מעטים הקוראים שנרכשו לשפה העברית על ידי ספריית "הבלש" – וזה שכרנו לעמלנו.  
מאות זאלפים צעירים התחנכו על תכסיי "הבלשות" וגדלו לנו מומחים – במלחמתנו נגד האויב בימי  
המנדט, ובפריט אחרי הקמת המדינה."

יחד עם הצורך של כותבי הספרות הלא-קאנונית להתגונן מפני מיתקפת  
המיסוד הספרייתי, התנהלה אותה שעה בתוך המערכת הלא-קאנונית עצמה תחרות  
בין מו"לים ומחברים על טעמו וכספו של קהל הקוראים הפוטנציאלי, וזו השפיעה, בלי  
ספק, על בחירת הנושאים ופיתוח הנושאים והעלילות. התמודדות כזו, לא היתה  
קיימת במערכת הקאנונית.

התחרות בין המו"לים, תלקם אנונימיים, על קהל הספרות הלא-קאנונית  
התבטאה לא רק בהרחבת הנושאים ובגיוון העלילה (גיוון זה התבטא גם בהיצמדות  
רבה למאזרעות אקטואליים; כמוכן זה שינה הסיפור הלא-קאנוני את עלילותיו ואת  
זירתיהן בהתאם לשינויים חברתיים ופוליטיים שחלו בתקופת המנדט: בשנות  
השלושים עוסקות עלילות רבות בבעיות של עלייה לארץ-ישראל וכן בפעילותן של  
כנופיות ערביות; בשנות הארבעים – בפעולות המחתר, ואחרי מלחמת העולם –  
במלחמה נגד שרידי הנאצים). התחרות התבטאה גם בהצהרות שנדפסו על גבי  
החוברות והיתה בהן מעין "קביעת מדיניות" מו"לית וספרותית. הצהרות אלה ביטאו  
במידה רבה את תפיסת טיבה של ספרות להמונים, את תפקידיה ואת תחומיה על ידי  
המחברים או על ידי המו"לים שלה.

על שער הספר ארוך אתה, גורל!, שיצא לאור בתרצ"ט (1939) והמספר כ"ד 224  
עמודים עלילה מפותלת של עולה חדשה ההופכת שותפה לרצח של אשת רופא  
("עלילה טרגית מחיי עולה צעירה"), כתב המתבר, החותם בשם הורניך-גיל:

"הרכה היססנו עד שהחלטנו להגיש רומן זה לקורא העברי, חוברות-חזרנות על אף הכל. ידענו:  
אמונו של הקורא הנאור באותה המודפסת נפגם במידה רבה על ידי צורה זו של הוצאה לאור, קטועה  
ושטועה, בשל מבול החוברות הזולות מכל המינים, המציה את שוק הספרים מאו ומעולט.  
אולם במצבנו כיום, עם קהל הקוראים המצומצם, הן במספר והן ביכולת, הרי זאת היא האפשרות  
היחידה להחדרת הרומן העברי לכל שכבות העם. עוד עם החוברת הראשונה ירגיש הקורא, ללא ספק, כי  
שונה רומן זה תכלית שינוי מכל החוברות שיקיפוהו מימין ומשמאל על מדפי מוכרי העיתונים, חוברות  
המכילות גיבובי מלים ותוכן. רומן זה לא נוצר מתוך הרצון ו"בקבלנות" למען הפרוטה בלבד, אלא מתוך  
השתדלות והתאמצות רבה להגיש לכל קורא מכל גיל ודרגה ומעמד, משהו מעניין וטוב במיוחד ועורך לפי  
טעמו של כל חובב ספרות יפה. הסופר-המחבר החליט להתיר לעצמו ברומן זה מידה גדולה של תופש, כדי  
להתאימו לכל סוגי הקוראים, ומשיט כ" הליט את שמו כפסבדונים, לבלתי ידעו, כדי שלא לגרית את  
הביקורת..."

גם כאן נמצא הנימוק השגור כבר, שספרות-הבידור היא אמצעי להחדרת הרומן  
לשכבות חברתיות נמוכות. אולם כאן גם התוסף אלמנט אופייני לספרות לא-קאנונית  
הנאלצת להתגונן מפני אלה הרואים בה ספרות זולה ולא מכובדת, וזאת, כדי להמשיך  
ולהתקיים במערכת הספרותית. המחבר מנסה למעשה להציג את המוצר הספרותי  
כבעל איכות ספרותית גבוהה יותר מזו של הספרות הלא-קאנונית האחרת בשוק,  
להציגו כסיפור קאנוני, שרק מ"סיבות טכניות" יצא לאור כסיפור בהמשכים בחוברות  
בודדות. הצורך באפולוגטיקה מסוג זה היה בין הגורמים שהובילו בסופו של דבר  
להימנעותם של סופרים מקוריים מכתובה לא-קאנונית, ולהשתלטותה של הספרות  
המתורגמת על המערכת הספרותית הזו. גם כאשר נכתבה במקור ספרות מקורית  
לא-קאנונית שלטה מאוחר יותר הנטייה להציגה כספרות מתורגמת, כפסבדו-תרגום.

מי שכתב חלק מסיפורים אלה – א. קיסרי, עמנואל הרוסי, מ. דובשני, א. סמסנוב, ב. קרסיק, א. כרמי ואחרים – להוציא ש. בן־ישראל, שהמשיך בכך גם בני־יורק – התייחסו לכתיבתם כאל "חטאת־נעורים", שחלילה להזכירה או יש להתייחס אליה כאל שעשוע ותו לא.

בן־ישראל עצמו, העובד זה שנים כמערכת העיתון האידי פורכרסט בני־יורק, תיאר לפנינו במכתב ארוך את נסבות הופעתה של ספריית "הבלש":

"יום אחד עברתי ברחוב לוינסקי ורתי לקוסק או חנות לספרים ועימותים שהיתה שייכת ליהודי ושגז חנינא גולדשמידט. ראיתי שם הרבה שבועונים וספרים וזלים מן הסוג הסנסציוני שהיה מייבא מיוון, ונדע לי כי כל הסאלוניקאים, אם כי כולם חכרי עברית, אינם קוראים עברית ו"זוללים" ממש את הספרות הקלה מיוון. ואז התחלתי להתעניין בקרב הנוער הצברי, מה קוראים הנערים והנערות שלנו. את עגנון לא קראו. את ברש לא קראו. כורלא היה הסופר הפופולרי ביותר. ערכתי אז מין מישאל בספריות ובתניות. אגב, באותו זמן הייתי קשור עם "המחר" של אביגדר המאירי, ושימשתי מוכירו הפרטי וגם "נער שליחיות". את ה"מחקר" שהתחלתי בקרב הנוער גמרתי בליבי להדפיס ב"המחר", אך לילה אחד ניצנץ רעיון במוחי: מה יצא לי מן המחקר? מדוע לא לנסות לספק לנוער חומר קריאה שאנוכי, בהיותי נער, כליכך נהניתי ממנו? כמובן שאת "תוס סויר" או ז'ול יורן השארתי למו"לים ולמחנכים. אנוכי ישבתי לילה אחד וכתבתי סיפור בלשי בשם "הרצח המסתורי". הבאתי את הסיפור לאביגדר המאירי וז"ל וביקשתי לשמוע את תווך דעתו. רק זאת אמרתי לו: אשתדל לשמור על ניקיון ומוסר בסיפורים ובעלילות. במקום גירוי מיני אשתמש בהמצאות של מתיחות מדעית. לפי עצמו של המאירי נמנעתי תמיד מלתאר את פרטי וזועה הרצח. הסתפקתי במה שקרה והתרכזתי בפיענוח המסתורין. "הרצח המסתורי", למשל, היה בנוי על "רצח כלי רוצח". הבלש הצליח להוכיח כי הנרצח מת מפגיעת מטאורים מן השמיים.

המאירי אימץ את ידי וגם כתב הקדמה לסיפור הראשון ואז מצאתי מדפים בשם אלכסנדר מווס, שנתן בי אמון ונתן לי אשראי, והדפיס את החוברת הראשונה.

לפני שכתבתי את הסיפור הראשון החלטתי כי טוב יהיה אם אוכל ליצור את הגיבור הראשי לאו חוקא על רקע הדמיון כי אם לקחתו מן החיים. הראשון שעלה במוחי היה ירמיהו הלפרין אך הוא סירב. פניתי אז לחד תהדר, שבאותו זמן עזב את משטרת פלשתינה ופתח משרד חקירות פרטי. הסכרתי לו כי אין לו מה להפסיד וכי זה יתן לו פירסומת. הוא נתן לי ככתב רשות להשתמש בשמו (המיכתב שמור איתי עד היום הוה) ועל סמך המיכתב הדפסתי גם את תמונת תהדר בשער החוברת כסמל הספרייה.

החוברת הראשונה נימכרה ב־400 טפסים. כעבור שבוע פירסמתי עוד סיפור והוא נימכר ב־1000 טפסים וגם הסיפור הראשון נחסף כולי. כאשר הגעתי לחוברת הרביעית – הדפסתי כבר 2500 חוברות וכאלפיים נמכרו מכל הוצאה.

באותו זמן בא אלי תהדר ודרש ממני, כי אשתפו בעסק אחרת יאסור עלי את השימוש בשמו ויעשה עסק עם מישהו אחר. הייתי צעיר ובלתי מנוסה והסכמתי להצעה. אני הייתי העורך ותהדר המנהל. מיד התחיל להזמין סיפורים מסופרים שניים, ומכיון שהתחיל לאסוף גם מודעות לפירסום בחוברות – התל העסק לפרות. תהדר פיזר כספים ביד רחבה כדי קדימה לשכר סופרים. הוא הזמין, למשל, סיפור מעזומית – פיליטוניסטן מוכשר אך ללא כשרון ספרותי לבלשות. אורי קיסרי, שלונסקי ואחרים קיבלו דמי קדימה ושמותיהם הופיעו בחוברות כסופרי העתיד בסידרת הסיפורים. אינני זוכר מי זמי היו הסופרים. אני יודע רק, כי היחיד שמילא את ההבטחה היה אורי קיסרי, וכאשר קיבלתי את כתב־היד צירבתי להדפיס ורבותי עם תהדר. הסיבה להתרגזותי היתה: תוכן הסיפור, ששמו היה (אם אינני טועה) "הפנס האדום" ועסק בנערה שהפכה לזונה. סר"ס נאלצתי להדפיס את הסיפור בשני המשכים, אך מאז נמאס לי העניין ורציתי להיפטר מתהדר אך לא הצלחתי.

אחד הסיפורים שאני פירסמתי באימה תקופה היה: "חיידקי הפרופסור קוד" והסיפור נכתב לכבוד יום הולדת המאה של פרופסור קון, שגילה את חיידק השחפת. ד"ר א. פרידמן כתב בשעתו, כי כל העיתונות בארץ, אפילו הירחון של אגודת הרופאים, שכתב לציין את התאריך ורק "ספריית הבלש" זכתה.

אני מעלה על הגייר קטעי זכרונות שעולים במוחי. אשתדל לסיים בכמה זכרי עיקר וכמובן שאת



6.

תחילתה של הספרות הבלשית הארץ־ישראלית ב־1931. כניסיון לשחזר את נסיבות הופעתה נוכל להסתמך רק על מעט עדויות בכתב ובעל־פה, ואין ביכולתנו לאמת או לאשר את אחת הגירסאות. כמו כן לא הצלחנו לשחזר את כל הפעילות המו"לית הרלבנטית בין 1931–1948. לפיכך, אף על פי שאלכסנדר מווס, בעל בית־דפוס ותיק בתל־אביב מאז 1927, טען כשיחה איתנו, כי חוברות בלשיות במימונו הופיעו בבית הדפוס שלו גם לפני 1931 (מאז 1928), לא הצלחנו לגלות חוברות משנים אלו. מכל מקום, ברור שאלכסנדר מווס היה מי שאיפשר את הוצאתן לאור של החוברות הבלשיות הראשונות. הוא מימן, ולפי גירסתו אף יום, את הדפסתה של "ספריית הבלש". מווס סיפר לנו, שהרעיון להוציא חוברות אלה בא לו מידידו משה גבעולי (קריבושי) שפירסם על דפי המוסף הספרותי של עיתון הארץ בעריכת אברהם שלונסקי סיפורים בהמשכים על רקע ארץ־ישראלי. אלכסנדר מווס רכש גלופות לשערי החוברות מהוצאת "קיסטון" בלונדון, שעסקה במכירת גלופות למו"לים שונים. היו מקרים שבהם הגלופות אכן הזאימו לעלילת הספר, אבל היו מקרים שהקשר ביניהם היה מקרי בלבד.

לפי עדותו של תהדר (המופיעה באוטוביוגרפיה שלו כשירות המולדת), באה היוזמה לכתיבת הבלשים משלמה בן־ישראל (נלפר):

"אחרי שחזרתי ממצרים לארץ (1932) פנה אלי ידיד העיתונאי רב הכשרון, שלמה בן־ישראל (נלפר) בהצעה, כי נוציא בשותפות "ספרייה בלשית" שתהיה מאלפת ומעניינת כאחת, ביוחד כשביל הנוער, שלא יזקק לספרות זו בלועזית חוקא. יש צורך בחידוש החוש הבלשי של החר הצעיר שלנו בזמן שאויבים מקיפים עלינו מכל צד. מלאכת גילוי פושעים מלאכה חשובה ורצינית היא.

מכיוון שהייתי עסק בעבודת משרדי לחקירות פרטיות, יעסוק הוא, גלפר, בהוצאה. החנאים: עלי לתת את שמי, את תמונתי על שער החוברות וכמובן תמצית ממקרים שקרו כימי שירותי במשטרת א"י. הסכמתי להוצאה זו.

החסר נמלא עת נודמן יחד. ובכך, אחד הדברים העיקריים היה הסיגנון שבו השתמשתי. השתדלתי להשתמש במין BASIC HEBREW – כשפה פשוטה אך נכונה. השתמשתי במלים ובכיוויים שהמון סילף אותם: היקדתי אותם על מנת שישפרו את לשונם. "אינני רוצה" במקום "אני לא רוצה"... לא ואמי כי יסופר, כמו כן חסרו הרבה מלים במקצוע המשטרתי והבלשי והייתי פונה אל סופרים כהמאירי, שלונסקי, ברש, וביאליק והם עזרו לי. אגב, ביאליק לא נתן את ידו לאלה שהתנגדו כביכול ל"זיהום הספרות העברית" ולפני שנסע לוינינה במסעו האחרון ביקש ממני, ונתתי לו כרך של סיפורי הבלשים כך שיוכל לקרוא אותם בהימצאו בספינה על פני הים. הוא, כהמאירי, הילל אותי על שמשמתי על סהרת השפה והתוכן... סיפור אהרן התפסתי מנ. סנפירי: "מובח הדמים" וכאשר נודע לי אחר־כך כי הוא תירגם את הסיפור והתאימו לתנאי הארץ – לא קניתי ממנו יותר. האמת היא כי מלבד קיסרי לא נמצא אף אחד שיהיה מסוגל או לכתוב סיפור בלשי. סליחה! עמנואל הרוסי כתב סיפור אחד כשבילי: "הבלש הקטן". אני זוכר כי שילמתי לו לירה א'...

הוכרתי לכתוב בעצמי את כל הסיפורים ותתמתי בהרבה שמות: ש. בן־ישראל, שלמה ג. גלפר, דוד יעקובי, א. השונמי, ב. חבקוק, א. בן־שבע, ד"ר ט. שך, ועוד. אינני זוכר את כל הפסיכודימיים בהם השתמשתי: כאשר נפרדתי בסופו של דבר מתהדר – נפרדתי בשלום ונשארוני ידידים עד סוף ימיו. אנוכי המשכתי עוד אחר־כך לכתוב סיפורים שגיבורם הראשי היה אלמוג – אך התפוצה ירדה ומשכתי את ידי מכתובת סיפורי בלשיות.

ב־1938 קנה ה"היינט" הווארשאי את זכויות הסיפורים שלי והתחיל לפרסמם בהמשכים, אך לא בעיתון כי אם בחוברות. הקהל "בלע" ממש את הסיפורים, אך באה המלחמה ושמה קץ לכל. בינתיים עברתי אני לארצות־הברית וכאשר פרצה מלחמת העולם השנייה – נשארתי כאן ונכנסתי לעבוד בעיתון בוסטוני בשפה האנגלית. את החוברות שהוציא ה"היינט" אשר היו ביד, הצעתי ל"פורברסט" שהחליט להדפיס כמה סיפורים לניסיון. הניסיון הצליח למעלה מן המשוער: מאז, ז.א. החל מ־1939 התחלתי לכתוב במיוחד כשביל "פורברסט" לא סיפורים קצרים כי אם רומנים בלשיים, תחילה עם תהדר כתור הגיבור הראשי, אחר־כך – כאשר תהדר החל לעסוק בעריכת "האנציקלופדיה לחוצי הישוב" – ביקשני לחזור להשתמש בשמו. ובאחד מסיפורי תיאורתי כיצד תהדר מתליט להוציא לאור אנציקלופדיה ומוכר את "עסקיו הבלשיים" לעוזרו ומאו העוזרים, שהראשון ביניהם הוא ירמיהו אלמוג, המשיכו את תעלולי המסתורין במזרח הקרוב – הרקע לעלילות סיפורי.

זהו, בקיצור, סיפור חולדות הספרות הבלשית בארץ־ישראל, או, אם אתה רוצה, בספרות העברית והאידיש גם יחד. זה שנים רבות שלא כתבתי סיפור בלשי. האחרון שפרסמתי (1960) היה "אות הנקס", שהופיע ב"פורברסט" בהמשכים ואחר־כך הופיע בארץ בהוצאת "שחף" (סוכנות י. ברונפמן) בהוצאה באידיש וגם בהוצאה עברית. "אות הנקס" הצליח מאוד וייתכן כי יופיע בקרוב גם בתרגום אנגלי. זהו סיפור המיועד להוכיח כי אי אפשר לנקים בגרמנים על מה שעוללו לעם היהודי, כי לא נוצרה נקמה "ראויה לשמה" – כדברי ח.נ. ביאליק ב"עיר ההריגה". הפשע של העם הגרמני הוא כל־כך איום ונורא, עד כי כל מה שלא יעשה להם הוא כאין וכאפס. ממש לא כדאי אפילו להתחיל במסע נקמה...

העובדות שלגביהן אין ספק הם, איפוא, אלה: תהדר נתן את שמו לסידרה וכך סיפק לה גם לגיטימציה וגם אמצעי פירסומת. גלפר כתב את הסיפורים והעביר לדפוס עמוד אחר עמוד. מוזס מימן את ההוצאה. מעניין, שגלפר, לפי עדותו, פנה תחילה אל ירמיהו הלפרין, מראשי בית־ר הארץ־ישראלי ומפקד בית־הספר למדריכים של בית־ר, שהיה דמות נערצת על חוגי "הנוער הלאומי" בארץ־ישראל, וביקש להשתמש בשמו ובדמותו בסיפוריו. הלפרין סירב לבקשתו, ורק אז פנה גלפר לתהדר, שמאז 1926 היה בעל משרד חקירות פרטי בתל־אביב. המשרד נקרא "משרד פרטי

לחקירות וידיעות" והוא צבר יתק וניסיון בעולם הפשע הארץ־ישראלי. מוזס סיפר, כי שילם לבן־ישראל 50 גרוש כשביל כל סיפור.

החברות זכו להצלחה מסחרית. הראשונה נמכרה ב־400 עותק, השנייה ב־1000 והרביעית בכ־4000 עותקים. כמה מן החוברות בנות 32 עמודים יצאו בשתי מהדורות. רוב הסיפורים נכתבו, כאמור, על־ידי בן־ישראל בעצמו (שחתם עליהן בפסבדונים שונים).

בסוף 1931 משך תהדר את ידו מ"ספריית הבלש". בן ישראל החליף את דמות הבלש שלו, ועוזרו של תהדר, אלמוג, הפך לבלש ספרותי מסוג חדש – ירמיהו אלמוג, דמות פעילה ופעלתנית יותר מן הבלש הספרותי הראשון. אך אלמוג היה גיבורן של חוברות מעטות בלבד, כשהוא ממשיך להיעזר בעוזרו של תהדר, סעדיה התימני. בן ישראל המשיך בכתיבת "בלשים", אך הרחיב את תחומי פעילותו וכתב גם סיפורי עלילה ומתח על רקע היסטורי, בנימוק שיש צורך:

להקים קהל קוראי עברית חדשים, אשר הספרות העברית בהא הידיעה אין ביכולתה למשכם אליה, לתנך את הדור הצעיר ברוח הגבורה הלאומית, להשריש בליבו את השאיפה אל הצדק והיושר וללמדו לכבד את הרע והמכוער מתוכנו. (מן ההקדמה ל"הבלש הקטן").

כיון שכך כתב בן־ישראל סיפורים סכיב פרשת נ"ל, סיפור על ההגנה היהודית באודיסה בתקופת מלחמת־האזרחים וכדומה.

לספרייה הבלשית של בן־ישראל כמה תחרות בדמות חבורת צעירים שמנתה בין השאר את דוד קרסיק (שערך במשך שנים את לאשה), רבי (העובד עדיין בדפוס מוזס), המתרגם אליעזר ברמי, והעיתונאי אביעזר גולן. כיוזמת דוד קרסיק ייסדה החבורה את "הוצאת המאה העשרים", שהוציאה לאור סיפורים לא־קאנוניים עד תחילת מלחמת העולם השנייה. גיוסם של הצעירים לצבא, המחסור בנייר והתחרות הקשה מצד ה"רומן הזעיר" על אביגדור המאירי הביאו לחיסול ההוצאה.

קרסיק החל בכתיבת סיפורים כשהיה בן שש־עשרה, ועם הסיפורים הראשונים שכתב הלך אל בן־ישראל, התשלום שהיצע לו לא נראה לו, ולכן לווה מאכיו 25 לא"י (סכום גבוה ב־1932!!) ובעזרת רבי, עובד הדפוס, החל בהוצאת החוברות כשגם הוא חותם עליהן בשמות שונים כגון בצלאל הגלעדי, שולמית עפרוני (!) ועוד. ההוצאה החלה לפרסם גם סידרה בשם היא, שניסתה לחקות את הצלחת הסידרה של בן־ישראל, השבויה מתל־אביב, שהיתה הלהיט הגדול של "הספרות הזולה" בשנות השלושים.

"הוצאת המאה העשרים" לא היתה מפעל מו"לי רציני, אלא שעשוע של בחורים צעירים. הרווח שלהם לא היה גדול, אם כי כתנאי השכר כמשק הארץ־ישראלי היו אלה דמי כיס מכובדים. קרסיק ורבי רוחשים עד היום הערכה רבה לבן־ישראל ולדעתם לא היו מסוגלים להתחרות באיכות הכתיבה שלו. זוהי אחת הסיבות, כך טענו, שסטו מהז'אנר הבלשי הקלאסי של בן־ישראל והחלו בכתיבת סיפורי ריגול והרפתקאות בהשפעת הספרות הכיורית האנגלו־סאקסית המודרנית של שנות השלושים.

"הוצאת המאה העשרים" סימנה שינוי כולט בספרות ההמונים הארץ־ישראלית. כפתח החוברת הראשונה הודיעו המחברים המו"לים כי הספרות הבלשית:

רחוב. והיא משקפת את השאיפה לכתוב סיפור "קל" וסיפור "דיקטי" בעת ובעונה אחת.

## 7

הסיפור הבלשי המקורי הפך משנות החמישים להיות בעיקרו מעין ז'אנר ספרותי לילדים. תחילה בספרה של ימימה טשרנוביץ-אבידר שמונה בעקבות אחד (1945) ואחר-כך בסידרה הפופולרית וארוכת התוחלת מכולם של יגאל מיסנינון, הסמכה, שראשיתה ב-1950. (מאוחר יותר גם סיפורי שרגא גפני ואחרים). היסוד הבלשי הפך להיות יסוד מרכזי בספרות הילדים המקורית והמתורגמת, הן הקאנונית ההולכת בעקבות אמיל ז'הבלשים של אריך קסטנר (1928) והן הלא-קאנונית, ההולכת בעקבות אניד בלייטון האנגליה וננסי דרו האמריקאית. המבנה השכלוני של הסיפור והדמויות הסטריאוטיפיות נראו מתאימות בעיקר לילדים ולבני הנעורים.

רק משנות השישים ואילך החלה הספרות הבלשית המתורגמת לרכוש פופולריות עצומה (בעיקר בסדרות הספרים של הוצאת מזרחי). וגם הוצאות ספרים מכובדות החלו לתרגם ולהוציא לאור ספרות בלשית לסוגיה. כמו כן החלו להיכתב ספרי בלשים וספרי מחזק מקוריים, אך רובם ככולם מציגים את עצמם כתרגום. חלקם המועט נושא אופי ישראלי-לוקאלי. המיזרח-התיכון, ומדינת-ישראל בתוכו, שהפכו לזירת מרכזית של מאבק ריגול בספרות האנגלו-סאקסית נשארו רקע שולי למעשי הפשע הפלילי והבלשיות בספרות המקורית.

הספרות הבלשית שראשיתה בהרצח המסתורי (1932) אכן הפכה לחומר קריאה פופולרי של בני-הנעורים, ועל כך מצויות עדויות רבות. הסופר י"רם קניוק, למשל, כתב, "הספרים היו נקראים לרוב בשעת השיעורים בכחה, בבית-שימוש, בלילה מתחת לשמיכות, ברחוב בהליכה, או בטרמפ חפז על עגלה ברחוב דיזנגוף", ואילו משה עדרי מספר בספרו באש נצורה את הסיפור הבא:

"עצם הלימודים היו מעניינים ביותר. המורה להיסטוריה, למשל, לא הסתפק בחומר היבש, אלא היה לוקח אותנו לבית-הנכח "רוקפלר" ימראה לנו מוצגים. אשר ללימודי הספרות שאהבתי - באחת הימים היתה יוצאת לאור ספריית "הבלש", בעריכת הבלש הישראלי דוד תהר, והחברות הללו היו נתפסות מיד ליד, נקראות בשעת השיעורים תחת השולחן. המורים התנכלו כל הזמן לחברות האלה, וסענו שהן ספרות קלוקלת, אבל אותנו זה לא הרגיע. עלי השפיעו החברות האלה במיוחד, היו מפרות את דמיוני: הבלש הנוסע מארץ לארץ כדי לעקוב אחרי פושע, מחליף ומשנה צורה ולכוש, נוסע מעת לעת ברכבת או במכונית, מופיע בכל משרד ובכל מקום כאיש סיד ומבקר בבתי-הקפה מפוארים בצורה הרפתקנית ורימנטית. כל העולם הזה היה מיוחד עד מאוד בעיני, עולם שהלם את כל חלומותי באותה תקופה, ולא נחה

תפסה מקום פעוט מאוד בארץ מסיבות שונות, שאין אנו עומדים לפרטן, אך מעתה, עם יציאת חוברת זו והלאה, נשתדל לפלס לנו נתיב ולהגיע לגובה הדרוש. ספריית המאה העשרים תחבס בכללה על סיפורים בלשיים, אך מזמן לזמן יופיע בה סיפור מאירעות, הרפתקאות או נסיעות. כל סיפור יצטיין באיכותו ובסיעוף המאורעות בו, ייקרא בעניין רב מתחילתו ועד סופו.

אולם, כאמור, הז'אנר הבלשי ניזנת אחר-כך לגמרי לטובת סיפור ההרפתקאות, שעלילתו מתרחשת מחוץ לגבולות ארץ-ישראל, ולטובת הסיפור הרומנטי-פלילי. תמורה זו ציינה גם בדרך כלל סטייה מהכוונות המוצהרות של חוברות "הבלש". לא עוד ספרים שההנמקה להוצאתם דיאקטית לאומית, אלא ספרות פופולרית במתכוון, שאין לה יומרה מעבר לכך. לחוברת של בן-ישראל מצורפות לעיתים "חידות בלשיות" שהפונקציה שלהן היתה בעיקר לחזק את הלגיטימציה של הספרות הבלשית. כפי שכתב בן-ישראל הוא ביקש להעניק לנוער: "חינוך בלש, המפתח בלב האזרח את חוש הבלשות וכשרון החקירה הפלילית ואת חוש האחריות הציבורית. ה"בלש הקלאסי" הזה של בן-ישראל, בעיקר בהשפעת סיפור פינקרטון, החל להיעלם ובמקומו הופיע הבלש נוסח מיקי ספילאני או דאשיאל האמט יחד עם מרגלים למיניהם.

סידרה בלשית אחת, משנת 1947, הצליחה להתקיים תקופת זמן קצרה. גיבורה, גד מגן, היה הבלש של סוף התקופה המנדטורית. גם לסידרה זו היתה שוב יומרה ספרותית גבוהה מדי, כמו לסידרה "הבלש" של בן-ישראל. מתוך סידרה זו הצלחנו לגלות רק עשר חוברות של עלילות גד מגן, ולפי עדותו של אחד ממחבריה נמכרו החוברות היטב, בכ-15,000 עותקים.

למרות שמבחינה כלכלית לא גרמו חוברות אלה הפסדים למחבריהם, הן לא היו הצלחה כלכלית גדולה, ולכן למר'לים היה קושי כספי להדפיס רומאנים ארוכים וביכרו להוציא לאור חוברות בנות 16 עד 32 עמודים. לכן לא הצליח מעולם הסיפור הלא-קאנוני המקורי בארץ-ישראל להתפתח כמו הסיפור הבלשי כמערכת הלא-קאנונית האנגלו-סאקסית. שראתה לאחר מלחמת העולם הראשונה את פריחת הרומן הבלשי כאורך מלא.

אף על פי שהדפסת החוברות היתה קלה, לא היו ההכנסות גדולות עד כדי לקיים בית הוצאה יציב. כתנאי השוק הספרותי בארץ-ישראל אי-אפשר היה לצפות להכנסות גדולות מסיפור בלשי, כפי שניתן לצפות להן בארצות בעלות אוכלוסיה גדולה. חסרון המוטיבציה המסחרית היה ודאי גורם חשוב לחייהן הקצרים של רוב הסדרות, והוא מובלט בדברי מחברי הסיפורים שאיתם שוחחנו. אך לדעתנו, כמובלע, מהבלטת העובדה, שכתיבת ספרות לא-קאנונית נשארה כלתי הגונה ובלתי-מכובדת. אי כבוד זה, נוסף לחוסר הריווחיות, יצר שיכבה לא יציבה של ספרות לא-קאנונית. היו לה המשכים גם אחרי 1948, אך גם הם לא יציבים וספראדיים בלבד.

בעיה לא קלה עמדה בפני מחברי הסיפורים הללו בתחום הלשוני. השפה צריכה היתה להיות קריאה ופשוטה, לא ספרותית, קרובה ללשון המדוברת. הדיאלוגים צריכים היו אף הם להיות קולחים ונידרשי מושגים טכניים ומקצועיים שטרם היו בנמצא. לפיכך, מעניין לעקוב אחרי נסיונם של המחברים ליצור עברית פשוטה אך תקינת, ליצור דיאלוג אמין ולהמציא מושגים נדרשים. הלשון היא לשון-תערוכת, מסורבלת לעיתים, וכוודאי מעין תערוכת של לשון ספרותית, לשון עיתונות ולשון

דעהו עד להיברתי בעצמי סיפור בלשי ושלחתי אותו למערכת "הבלש". הסיפור שלי לא נתפרסם מעולם, וחבל: יום אחד בשעת שיעור עברית נתפס אחד התלמידים כשהוא קורא תוכרת "הבלש" על ברכיו תחת השולחן. השגיח בו המורה, ניגש אליו בלאט והתריס את החוברת, ואז הפסיק את הרצאתו ודיבר על האינולת שבספרות הבלשית. אינני יודע עד היום מה הרע שמצאו מוריניו האחרים בספרות הזאת. אחד התלמידים שאל את המורה:

"אם את מאיתנו כותב ספר בלשי, מה דינו?"

השיב המורה:

"אם ספריית 'הבלש' תפרסם ספר שנכתב עלייד אחד התלמידים, אתן לו ציון טוב מאד בעברית."

ואני הפסדתי לא רק את הפירסום, אלא גם את הציון המיוחד. (עמ' 26)

לכני הדור ההוא של הקוראים, סיפורי הבלשים של שנות השלושים עשויים להיות, אם כן, מעין תזכורת של פינה אחת גנובה של הנעורים בארץ-ישראל המנדטורית. ממרחק הזמן, מה שנראה פעם מעורר צמרמורת, מסתורי ומהלך אימים, נראה היום נאיבי ואפילו מגוחך, ומה שנראה אסור ומסוכן לחינוך ולבריאות הנוער נראה היום היום תמים. אכל, סיפורים אלה אינם בעלי ערך נוסטלגי בלבד. סיפורים אלה, למרות הנאיביות שלהם, מאירים באור שונה במקצת מהשגור את ארץ-ישראל המנדטורית. בסיפורים אלה לא נעשה אך ורק שימוש במודל ספרותי וקונבנציות ספרותיות של הספרות הפופולרית האירופית, אלא נעשה שימוש גם בפינותיה האפלות של ארץ-ישראל המנדטורית: בסממניה הקוסמופוליטיים, במרגלים והסוכנים הזרים שהסחובו בה ובכספים השונים והמשונים שהתגלגלו בה. ארץ-ישראל שהיו בה פליטים מארצות שונות, ועולם המסחר שלה היה מקושר לשוקי העולם, חמאה ומוצרי חלב מאוסטרליה ומהארצות הבאלטיות, וסמים מלבנון וממצרים. היו בה ערים עם שכונות עוני ופשע, בעלות-בית ועוזרות-בית. תל-אביב לא היתה פריס, לונדון, וינה או וארשה, אבל היו בה סממנים מכל אלה, ולכן ניתן היה לכתוב עליה סיפורים בלשיים ומלודרמות סוציאליות ארוטיות ומעוררות דמעות.

ונוסטלגי, אך דוכה כי היא גם פותחת צוהר נוסף לבחינת תולדותיה של התרבות העברית והישוב העברי בארץ-ישראל המנדטורית, והיא שביל צדדי, אך בהחלט לא חסר ערך, בתולדות הספרות העברית, שעדיין נותר מרחק ללכת בו.

זהר ויעקב שביט

אי-י תשמ"ב - מאי 1982

## ביבליוגרפיה נבחרת

- אברורה, איתמר. "הפונקציה של הרב-מערכת של הספרות בהיסטוריה של הספרות: (הרצאה בסימפוזיון בין-תוגי, בעיות בחיאוריה של ההיסטוריה של הספרות, מרץ 1970)". משא (למרחב), 6.3.1970.
- "הספרות העברית הישראלית: מודל היסטורי". הספרות 3 (יולי 1973), 427-440.
- "היחסים בין מערכות ראשוניות ומשניות ברב-מערכת של הספרות". הספרות 17 (ספטמבר 1974), 45-49.
- אקו, אומברטו. "תבניות הסיפור ברומנים של ג'יימס בונד ליאן פלמינג". הספרות 19-18 (דצמבר 1974), 85-102.
- גוטהלף, יהודה, עורך. עיתונות יהודית שהיתה. הוצאת האיגוד העולמי של העיתונאים היהודים, תל-אביב, תשל"ג.
- (הב) הרושבוסקי, בנימין, "הרומן הבלשי כז'אנר של סיפורת" (סקירה). הספרות א, 1 (אביב 1968), 230-232.
- ז'בוטינסקי, זאב. על ספרות ואמנות. ערי ז'בוטינסקי (הוצאת ספרים), ירושלים, תש"ח.
- טורי, גדעון. "עוד על 'החספר כמצרך של תרבות הפנאי בישראל". הספרות 17 (ספטמבר 1974), 145-147. (על בן-גורביץ (א)).
- "לשאלת תיאור הספרות כרב-מערכת". הספרות 18 (דצמבר 1974), 1-19.
- יפה, א.ב. "תרבות ישראלית בעידן הטלוויזיה". מאזנים, לח, מס' 4 (מרס 1974), 260-263.
- ישורון, י. "כדורי ריגול: (לעניין אקטואלי שעברו עליו בשתיקה)". דבר, 19.5.1932.
- כץ, אליהו וגורביץ, מיכאל. תרבות הפנאי בישראל. ספריה אוניברסיטאית, עם-עובד/תרבות וחינוך, תשל"ד. (ראה גם טורי (7), שביט (19)).
- מנדלסון, זלכה. "רומנים רומנטיים ואמן הקארטה: סיור חטוף בממלכת המו"לות הבידורית, שאיננה נתונה לביקורת ואינה יודעת ספרות מקיר מהי". מעריב, 16.7.1971.
- מרון, תמר. "רקוויאם לרומן הזעיר". נוסף הארץ, 7.6.1968, 14-15, 38.
- פולאק, א.ב.ג. הישוב העברי במוצאי המלחמה, ספרית פועלים, 1945.
- קלוזנר, יוסף. קיצור ההיסטוריה של הספרות העברית החדשה (בידי ב. נתניהו). מדע, ירושלים, 1954.

אנתולוגיה ראשונה זו מעמידה במרכז את מעלליו של הבלש העברי ועורריו. סיפורי-בלש אלה רובם ככולם סיפורים משנות השלושים המוקדמות, ומרביתם פרי עטו של שלמה בן-ישראל. את מחברי הסיפורים האחרים שזיהינו בחרנו להשאיר באלמוניותם. רוב הסיפורים שהובאו כאן הם סיפורים בעלי אופי לוקאלי, זרק חלק קטן מהם מתרחש מעבר לים בארצות רחוקות. לאסופה זו יש כמובן ערך אנתיוקוארי

- קניוק, יורם. "דוד תדהר ושבוע הספר העברי". דבר השבוע, 6.6.1975.  
 ר. "ספריית הריגול". מאוניס, ג, חוב' מח (קנח) (5.5.1932), 15.  
 רבזין, יצחק. "תזות על ניתוח סמיוטי של ספרי בלשים: על פי הרומנים של אגאתה כריסטי. הספרות 18-19 (דצמבר 1974), 111-112.  
 שביט, זרר ויעקב. "לתולדות סיפור הפשע העברי בארץ ישראל". הספרות 18-19 (דצמבר 1974), 30-73.  
 שטרנברג, מאיר. "מיכנה ההשהייה, העניין העלילתי והסיפור הבלשי". הספרות 18-19 (דצמבר 1974), 164-180.  
 שקלובסקי, ויקטור. "סיפור המסתורין". הספרות 18-19 (דצמבר 1974), 103-110.  
 תדהר, זוד. בשירות המולדת: (1912-1960). הוצאת ידידים, תל-אביב, 1960.  
 שמרוק, חנא. "לתולדות ספרות השונד' בידיש", תרכ"ז שנה כב, חוברת ב, [סכת-אדר, השמ"ג], 325-354.  
 Even-Zohar, Itamar. "Polysystem Theory" *Poetics Today*, vol. 1, 1-2 (Autumn 1979), 187-310.  
 Gans, Herbert J. *Popular Culture and High Culture*, Basic Books, New York.  
 Gregg, Pauline. *A Social and Economic History of Britain, 1760-1965*, George G. Harrap & Co., London, 1965.  
 Haining, Peter (ed.). *The Penny Dreadful, or Strange, Horrid & Sensational Tales!*, London, 1976.  
 Hauser, Arnold. *Sozialgeschichte der Kunst und Literatur*. Munchen., 1953.  
 [האוזר, ארנולד. היסטוריה חברתית של האמנות והספרות, תרגמו דורמן, מנחם ויבין, אכרהס. הקיבוץ המאוחד, תשל"ב-תשל"ד].  
 Hoggart, Richard. *The Uses of Literacy*, Penguin Books, 3, 1962 [1, 1957].  
 Kreuzer, Helmut. "Trivialliteratur als Forschungs-problem: Zur Kritik des deutschen Trivialromans seit der Aufklärung", *DVjs*, 41 (1967), 173-191.  
 [קרואצ'ר, הלמוט. "הספרות כבעיית מחקר: לביקורת הרומאן הטריביאלי הגרמני מאז תקופת ההשכלה". הספרות 18-19 (דצמבר 1974), 20-29].  
 Moran, Frank. "The Eye that Never Sleeps", *History of the Pinkerton National Detective Agency*, Indiana U.P., 1982.  
 Noel, Mary. "Dime Novels", *America Heritage*, vol. 7, February 1956.  
 Pearson, Edmund. *Dime Novels, or Following an Old Trail in Popular Literature*, Boston, 1929.  
 Turner, E.S.. *Boys Will Be Boys*, London, 1948.